NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN
188308-B
Neu-

8

Digitized by Google

40182-B.

ÖNB
+Z295012206

Digitized by Google

Digitized by Google

CRTE

IZ HERCEGOVAČKE ZAPREME.

Pripovjetka

Ivana Miletića.

188.308-B.
8.

U DUBROVNIKU
NAKLADA TISKARE D. PRETNERA
1881.

Digitized by Google

Digitized by Google

Bilo je po Gospogjinu dne godine 1878, kadno naša vojska posjede Bosnu-Hercegovinu. Izmegju mnogih putâ stigosmo jedno po podne iz uhodne službe žedni kao paščad, hoću reći „žedan“, pošto ne mogu znati što je u čijem grlu; ja bo bijah da crknem od vrućine i drugih jadâ što za njom slijede. Noć prije učinismo nešto taborića u Jasenicama, ako se ne varam, pa i to nešto na vrat na nos, a jutrom rano dobismo zapovijed da obagjemo Bunu, što i učinismo, a uz put, što no riječ, obagjosmo i Bunicu, tako da jedva pred noć, kako rekoh, svalimo se u Mostarsko polje. Kad dostavim da, osim one kapi ruma što srkucnusmo u zoru, mogosmo se u ono kasno doba pričestiti, lako će se znati u kome se stanju nalažahu naši želuci.

Namjestismo piramide, i bi dozvoljeno svakome odstupiti; a ja netom zbacih sa sebe mrski telećak, predstavim se Stražmestru, pak nekako natucah kroz bijele pjene: Gospodin Feldwebel, idem k vodi; pa nečekajuć odgovora okrenem se na petama, pak zečki poletim k rijeci. Netom dobasah do vode legoh trbuške, pa ti se nalijem do zubâ. Ala sladka li mi se učini! Što je med, što šećer, što li su ini sladori? Gotova žuč prama onoj milosti Božjoj. Ko nije kušao žegju, neće ni razumjeti.

Kad sam se sit oćutio, maličak odahnem, pa nalijem i čuturu, taman kô da sam na Jordanu; ter začepivši sjedoh na brijeg da mrvicu i opočinem. Zadrečim oči u Neretvu i nešto se zamislim, a kud mi je tad pamet

*

Digitized by Google

otišla, nebih znao kazati, nego sam se, što no naši reku, zableknuo.

Kad, zlo ti nebilo, nešto se golema trupa valja po vodi; mišljah na prvu da je oslobodi Bože, utopljenak. Bliže to bliže, tot konjska strvina. To me ćudno omijesilo. Bog zna ćiji li je ono konj bio, rekoh, a možda kojeg mog Časnika; pa valjda, bijedan, dopao Turskih šaka što no danas krstu ne praštaju. U tome mi se dade na desno pogledati, kad ugledah momče; dadoh mu kojekakovijeh 30 godina. Činjaše mi se lijep iz daleka. Visok, tankostruk, zapreden kao vreteno, a kako je laganijeh noga, rekao bi da zemlju i nedotiče. Nakrivio fes nad oči, pa kako glavom krivi, tako mu se kočljivo kita ustresa milujući ga po debelu vratu. Bijeli mu se košuljna ogrica kao snijeg pod grlom, a kako je moja znojna i gnusna bila, počeh ga naviditi.

Prsi mu zastiraše crvena prisamitača; utegnuo se svilenim pojâsom po boku, da bi ga rukom obuhititi mogao. Bedre mu zastirahu široke modre čakšire, po kojim ozdola čizme i dokoljenice. U jednu riječ gizdav kao cvijet.

Evo, rekoh u sebi, ovo ti je stavno kakav Beg, kome je posao šetati se po Mostaru od jutra do mraka.

Smiono veselim licem koraca uprav k meni nekako otvoreno kao da će me zagrliti, a ni on mene, niti ja njega igdar sreo. Smijucah se, strijelajući ga očima, dok mi na jednom prekipi preko ustâ, i da je pomnjivo stajao, mogao je čuti: Ah zlikovče, možda si do jučer tužnu raju na kolac nabijao, a sad se na me smiješ, lukava lisice; psi ti meso, ako Bog da, izjeli!

Korak za korakom, eto ga već k meni, pak će na jednom kao iz rukava:

Bona šera, šinjori!

Digitized by Google

Da pravo rečem, na ovaki pozdrav iznebušim se; a pošto sam čuo da množini nazivlje dobar večer, okrenem se lijevo i zase, jeli možda još neko do mene, a kad se osvijedočih da smo ja i on sami, odgovorim mu:

Buona sera Signore, buona sera; i znati željno upitam: *Ella parla Italiano?*

A znate li što mi je odgovorio? Šmiješnu do duše!

Ja Bogami, prijatelju, neumijem dalje!

Neumiješ dalje?! Rekoh glasno i začugjeno. Pa kad neumiješ, zašto ne govoriš naški, zamukao da Bog da, ali se možda sramiš svog jezika? Prije mjesec danâ dičio si se reći „akšam haerolsum" a sada opet „buona sera;" svakako znadeš, samo ne naški. Pak počeh malo nižim glasom i ljupkom besjedom: Ta Bog te vidio, ako si Turčin zakonom, nijesi narodom, tebe je ova Slovinska zemlja dala, ti si majku najprije čuo govoriti: Sine moj; a nijesi turski ni arapski, još manje pak talijanski. Nezvoni li ovako? Slušao me je zinutih ustâ, a sve se mijenjao u licu na moje besjede. Sami bijasmo; no nijesam se zla bojao, pošto je on raspas; a da i nije bio, kod mene je ležala moja vjerna straguša.

Dok ja umučah, da malo odanem potla toliko pripovijedanja, prihvati on:

Dobro si govorio, pametno; sve lijepo i pošteno, ali po čemu ti mene tako sudiš? Ja hvala dragomu Bogu, niti sam Turčin, niti sam se njegovim jezikom služio ni dičio — Nijesam, nedao Bog; ja se krstim: Vo imja otca, i Sina, i Svjatago Duha; amin! Što sam ti talijanski nazvao dobar večer, to je jedina zbog toga, što sam mislio sresti tugjinca, koji, kako sam čuo, svakako vole govoriti nego naš jezik. To je meni i svakome Bošnjaku žao; no ja, Bog mi je svijedok, svakoga ljubim, koliko narod, toliko pojedinu osobu koji govore ma i ka-

Digitized by Google

ko naše slovo; pa i turčina, ako će i preko volje! Javio sam ti se, rekoh, srdačno; a sad, kad je Bog dao, da si naše gore list, daj mi desnicu, da ti je stisnem i da te bracki nazovnem, dobro mi došao brate!

Dadoh mu ruku neispitujuć dalje; megjutim, za svaku dobru svrhu, uzmem u lijevu pušku, a desnom prebacim čuturu preko vrata.

Sjedimo, čovječe, reče mi prijateljskim nadglaskom moj novi znanac, sjedimo; pak mi koješta pričaj ako imaš vremena.

Srećom, moj batalijon tog istog jutra dobije zapovijed, da za neko vrijeme čini u Mostaru službu; dakle mogao sam s njim maličak ostati, pošto me je ištom sjutra dan straža padala.

Sjedimo, ja ću na to; no od mene, brajo nemaš, što čuti, već evo malo prije pronese rijeka mrtva konja pod sedlom. Daj da se domišljamo čiji je pust bio. — A brate, ko ćeš da znade? ta moreš reći danomice, da Neretva prenese ili ajvansku strvinu, ili ljudsku lješinu; pa ko pita zašto, samo da se turčin ne tuži! Ali od sada nije već tako ni Muji! — Zbilja, Bože moj, nastaviću ja, svega li je i svašta zapamtila ova rijeka kroz četiri stotine i nekoliko više godina samosilnog joj turskog gospodovanja!

Lako je znati, brate; ta ako su nam sve zabraniti mogli, nijesu pamtiti! Nekome ubili otca, nekome brata, a nekome sina ili svu porodicu. Sramotili naše djevice; nekoga turili oni, a neko se i sam utopio, da izmakne sramotnome zulumu.

Ta i ja za moga mladoga vijeka zapamtio sam što neću zaboraviti, da živim kolik Matuzalem, dostavi Jefto; tako bijaše ime mladog Mostarca.

Digitized by Google

Daj, ako si prijatelj, pripovijedaj barem to o sebi, tako će nam brže vrijeme proći, rekoh mu ja, kucajuć ga desnom po plećima, nebili ga prije umolio.

Bih dragovoljno, ali se hoće tri debela sata, da ti u najkraće opišem moje bôle, a tebi nije toliko ostati.

Jest, na to ću ja odlučito, pak da ću sutra u kaznu otići.

E taman kad je tako! Hajdemo u bližnju mehanu, neka se bolje pri čaši upoznamo, ta i nije ovdje najugodnije.

Ne daleko od Askerske velike vojarne, do ceste što s Bune vodi u Mostar, bijaše jedna pozemljuša kućica, a u nutra ni kavana ni gostionica. Tamno kao u tikvi, da si jedva poznati mogao osobe. Nešto gnusne klupe, a na njoj desetak bocâ. Za klupom sigjaše debela ženetina kao badanj.

Jefto sjede prvi, a ja za njim; ta kad on ne žali, rekoh u sebi, novijeh čakširâ, zašto bi ja moje ostarjele gaće — ta nije mi jih otac kupovao, a duboke su Pukovnijske Zaklade.

Ni pet ni šest, već „daj mi bocu šljive“ zapovjedi Jefto. Debela birtašica izusti jedan duboki „huh“ i pomoću klupe, na koju se bijaše odaprla, izagje joj za rukom podignuti se. Nogu za nogom, donese nam bocu; Jefto, očepivši, nazdravi mi, ter on poluja drugu, ele se i dno ukaže.

Neka mi je saviti cigar, brate, pak evo me odma. Pače kako ti je krsno ime?

Kažem mu se koji sam i što sam, a sve ožeto, željom da već jednom počme.

Slušaj me brate pomnjivo, a neću ti jednu premahnuti ni zatajati, nego kao da se ispovijedam.

Digitized by Google

Evo će sada, ako se ne varam, dvanaest godina; tada mi je bilo 17; 18 nijesam dohvatio. Neki gazda, po imenu Risto K....., trgovac ovde u Mostaru, jami me više za sevap nego za moju vrijednost da mu, što znao budem, u magazi pripomognem. Izmećario sam mu u dućanu kad deblje kad olašnje poslove; nije mi pravo bilo odregjeno što da činim, nego što se namakne. Negda sam meo, negda s espapa otresao prašinu, kad nije svijeta bilo, a kadgodj sam opet vreću pirinča vukao iz magaze pod kantar; pa opet gdjegodj, kad nije gazda doseći mogao, znao sam na Veresinski Teter upisati dug.

Zauzimao sam se dragovoljno trgovačkog zanata; nu u duši me je peklo, i ako sam fukara bio, što sam morao vreće prenašati i niske poslove obavljati.

Možda bi me gazda te zadaće i lišio, no on nije na to pazio, niti je znao da to želim; a valjda se nije pouzdavao u moju vrijednost; jer to ti je u Mostaru, a skoro i u cijeloj Bosni — Hercegovini, najpotrebitija krepost jednome dućandžiji. Vjeruj da je i korisno, jer ko znade dobro lafe zbijati okolo kupacâ, nek mu je i gora roba, nekako je uda kao laskava majka posjelu ćer. Bio sam se već dobro uvježbao cijeni robe, ali nije bilo lako sve na pameti držati.

Šta ćeš brate! Dućan velik, zar nebi ti rad slagati, nekih trideset aršinâ, te sve od zemlje do poda nabijene rafe svake milosti božje. Tu svile, kadife, srme, fesovâ, ridâ; svega i svašta u jednu riječ! Dobavljaše mi gazda iz Stambola gotovijeh preobuka, male i velike cijene: Dimlija, jačerama, ćurakâ, kopča, i što ja znam. Nije ti našem dućanu bilo vrste u cijelom Mostaru.

Tu ti se zgrćala od svakle svjetina; hvala ti Bože, kao mrav na pljevu, a padale pare kao pijesak. Tada

Digitized by Google

sam ti ja bio ponosit, taman kolik da me je gospodar za sina uzeo. Jadan nebio! i ja sam ti za klupom stajao, pak bih jednome rekao: Dobro si došao, što zapovijedaš; drugome opeta — evo sreće, evo parâ; a trećemu: evo me, efendija, evo me moj dobri aga; pa da su mu i koljena kroz dimlije ispanula, ili da je bosonog bio; svak efendija, svak aga, pak i ne bile njegove pare.

Običajno bi svijet navaljivao iz rana jutra, a pošto bi se odânilo, hoću da rečem pred podne, onda bi opet gazdarice djevojke i gospogje dohodile, da mi njih s robom, a one nas s param sastave.

Mislim nije potreba da ti kazivam, kako mi je onda bilo, ako bi me po nesreći zapalo prenašati vreće na očigled tijeh lijepoticâ; zato sam više krat ranio i te posle iz jutra opremao. Tako sam i gospodaru u volju padao, a sebe uzvisivao pred ženskadijom, kao da sam, falan, samo šegrt, a ne izmećar — kad tamo ja bijedan najgora fukara!

Gazdarica mi malo je dohodila u dućan, i to kad bi joj šunulo; a drugih slugâ ni šegrtâ nebilo, do jedne sluškinje — i to, žali Bože, nešto stare.

Dan po dan, izagje mi godina najma, a svaki dan sam to više gospodaru u ćeif ulazio, i već od nekoliko vremena s njim na istoj siniji jedžekovao.

Bijaše mi najprešnija stvar da što na se kupim; zamolim gazdu, a on mi na prvu, to se zna na moj račun, dade cijelu preoblaku. Aia, brate, kad sam ti je prvi put na se navukao, nebijaše mi ni mudir do koljena. Taj dan sam šetao po Mostaru; pak zaboravio ručak i užinu, tako da sam sve ledeno pojeo, a gazdu za prvi put najedio.

Digitized by Google

Sjutra dan, tobož da popravim pogrešku, uranih bolje no ikada; pak prije nego se je gazda probudio, ja ti sav dućan metnuo u najbolji red. Pomeo, oprašio, izredao aršine, osvjetlao makaze i kantare, kao da su ončas s mejdana doneseni; sve pjeva, sve cvalo!

Do malo za tijem, dogje mi i gazda; nasmijenu se pogledavši uz dućan i niza nj. Namigne mi, a ja bijah to navikao da znači: hajde na kavu! što i oslužih uvjeren, da sam je zaslužio to, ako nijesam drugo, jutro.

Što bi vjerovanje iščatio, ja natrag, i ako je bio daleko gospodarev stan. Sve sam zečki skakao, nebi li se valjanim gospodaru ukazao.

Kad sam se vratio u dućan, gazda me prijatno pogleda, pak mi rekne: Aferim; baš si šegrt nad šegrtima, ejvalah, tako valja; ko rani, sinak, i sreća mu rani. Aferim, moj Jefto!

Na takovu pohvalu, raspregnu mi se prsa od radosti, a zacrvenim se kao paprika, te se odmah latim posla, a ne znam sam kakova, samo da mi smetnja progje. Do malo nagrne svijet kao po običaju — počesmo prodavati kao na vatru.

Ne kazah ti kako sam kroz to vrijeme počeo ašikovati, već kako sam po godine šegrtovao, a gle po koji način:

Imao sam od mene mlagju sestru, neke tri četiri li godine, bijaše joj ime Jovanka; a starija, Ljubica, bijaše se već udala. Kako sam ti jur rekao, hranio sam se i spavao kod gazde; no to mi nije smetalo, da kadgogj odem majci u pohode. Tog vremena u mome komšiluku bijaše dosta djevojaka, a za njihovu nesreću malo momčadi; cure puste sve ljepša od ljepše.

Digitized by Google

Kako sam imao i ja djevojku u kući, ili, da bolje rečem, nešto curetka, jer je ištom u trinaestoj godini bila, kupile bi se djevojke u moju avliju kô pčele u ulište, kao, falan, da Jovanku vide, a tamo da se mene, novog dućandžije, iz bliže nagledaju. Što bi ti tajio? Oprosti mi Bože, i ja sam više radi njih, nego zbog majke, kući dolijetao.

Običajno sam se pred večer svraćao, doba, to se znade, najugodnije, da malko odahneš potla cjelodane rabote.

Taman sam u dobri čas prispijevao; nalazio bi bijes djevojakâ u mojoj avliji. Uhvatile bi kolo, kao da im je Božić; pak sad ova s onom, sad ona s ovom, pjevale mješovite ljubovne pjesme — mladost - plahost — brate!

Ja bi ti se provukao, gdje su odraslije bile, a s dječurlijom što bi i radio? Svaka ptica svome jatu leti. Gledao bi ti sad ovu, sad onu, pak mi se zapelo oko za jednu bjeloglavu; ali pošto me kakova druga milo pogleda, stao bi sam sebe pitati koju da odaberem; te najzad ni jednu za lijeka.

Moja Jovanka vavjek se je vodila s nekom malom crnookom, koja bi me često svojim milim zenicam strijelnula; ali jer je djetetina bila, nehtjedoh joj u grijeh pisati — ne znam jeli mogla imati više od deset do jedanaest godinâ.

Na ništo ne misleći, upitam jednom sestru: Čija ti je to djevojčica, Jovanko? Namrgodi ti se ova na me, kao da sam joj u zdjelu ugazio.

Suz bre! Šta ti pitaš? Moja da čija! svijetljaj! i lakardi etme! Nije ovo za te gojeno! (milujuć djevojče po licu, što joj se bijaše zacrvenilo kao šipkov cvijet)

Digitized by Google

U nas ti je adet, da kad se brat i sestra ljube, ona na nj u svakom društvu more breknuti, a on ima šutiti, kao da se je, falan, boji. Taj put učinim po običaju; ušutim, pa kao da i nije moj posao, preko avlinskih vratâ. Netom prekoračih prag, stade nekih djevojčica smijeh, a osobito moje sestre, gdje se je biva junačicom pokazala.

Nije se rodio, da je svijetu ugodio, stara je besjeda. Ako je kojoj bilo milo, drugoj nije po ćudi što sam izašao.

Očuh gdje jedna govori: Jadna Jovanko, zašto nam ga diže? I ti si, sestro, živ gjavao; taman kao da je Sultanova ći. Ta nije ti je očima popio; da si mu kazala, on bi još s nama teferičio.

A što će on nama? Neka traži momke, a mi ćemo djevojke same o sebi biti prostije, počme djetinski moja seja.

Tada joj dvije tri ujedno nezadovoljno odvratiše: Hajde, jadna; progji se ćoravijeh posalâ; zar misliš, da njemu djetetina na srcu stoji? Ta jeli turkinja, sreće ti?

Dok su se one tako pravdale, ja sam iza zida ćulio; možda su što i više brbljale, ali mi nije svaka besjeda u uši dohodila; a kad poznadoh da će se skoro svaditi, pogjem za poslom.

Do malo danâ oboli mi majka, i zbog toga nebijaše već kola, nu jednaki sastanci, a izvjet bijaše, meni kao i curama, razgovarati ožalošćenu sestru i pohagjati bolesnu staricu.

Po godine za tim, kad mi već majka bijaše potpuno zdrava, otputuje moj gazda u Sarajevo, od kud stiže nam glas po žici, da se on nemože za njeko vrijeme vratiti, da će, koliko mu se čini, zbog trgovačkih

Digitized by Google

posalâ morat poći čak u Stambol, te da se ja primim dućana, a da mi gazdarica pomaže što uzmogla bude.

Ne reci da ti se hvalim, ali mogu slobodno reći, da sam bio marljiv, pak ova gazdina naredba i povjerenje požurila me je, da sam se zauzeo zubima i noktima — da što bolje učinim.

Bi li mi kakov mušterija došao, nebi ti ga pustio poći, što mi nebi makar paru u dućanu ostavio.

Dva mjeseca kašnje, vrati mi se gospodar u Trst, pošto je prošao Carigrad, Mletke, Peštu i Beć.

Nemoj ti misliti, i ako se je u Mostaru rodio, valjana je ono, pobre, glavica bila.

Dakle piše mi iz Trsta, da mu u Makarsku pošaljem konja i slugu su dvadeset i pet hiljadâ groša u Austrijanskome srebru. Nagjoh namah vijerna momka, dadoh mu konja i izbrojih pare — koji s brašenicom u torbi, u strahu Božjemu, ostavi Mostar. Osam dana za tim stigoše zdravo k nama.

Kako sam ti bio u veliku poslu za ona dva mjeseca, zabacim šetnju i ašikovanje; nije mi više gjavolja djevojka na um padala, a uz put sam i majku zaboravio pohagjati; sve odturio a latio se dućana.

Kad opaziše djevojke, da me već nema, razvrgoše kolo i sastanak; sama mala crnooka nebi se od Jovanke dijelila; kazivaše mi majka: One dvije ostale su vijerne drugarice.

Dnevi su mi kao rijeka prolazili, a druge misli nijesam imao nego kao i čifut, pare, blago i mal. Nu da sam sebi sticao ni pô čuda, nego drugome, a meni kadikad: Aferim, ejvala; to mi bijaše naknada!

Ti mi se, pobre, smiješ, a imaš i pravo; no nemoj me smetati, jer nijesi još ni pola čuo.

Digitized by Google

Da ne razbijam Jeftu razgovor, ništa mu neodgovorih, nego naslonih glavu na lijevu ruku, a zaprijeh u nj očima, kao pobožna baka u popa, kad blagosivlja, pak mu tiho šapnem: Slušam te.

On nastavi:

Tako mi progjoše druge dvije godine, a da si mi donio nož k vratu, ne bih ti izvadio sto groša. Najgori sam bio za se; a sad se kajem!

Istina Bog, imao sam lijepijeh haljinâ; neznam jeli se pet drugih moglo sa mnom isporediti u Mostaru; nu što to valja kod prazne kese?

Kao što ti kažem, mario sam srcem za parom; a gazda opeta, kao za se, deset puta više od mene. Nu velika misao i želja za blagom, a za onoga koji nije razborit, i ko nije vrlo zdrava struka, lako, i nenadajući se, naćera vraga na kosti.

Nepočasilo dugo vremena, oboli mi gazda, pak nikud iz dušeka. Komu će opet nego meni dućan na vrat; meni opeta sva misao na glavu; a u gospogju se nijesam uzdati mogao, pošto je morala, dan i noć, mužu nad glavom čamiti.

Bilo je njekako ljeti, ovo će sad četiri godine. Jedno pred podne, sâm samcat sjedim u dućanu, kad, evo ti mi sestre. Dobro jutro, brajo, nazovne mi s vrata Jovanka, srećom si sâm!

Dao ti bog dobro, sejo; evo jesam baš sam. A kud si ti, bôna, podranila? odvratih joj.

Došla sam, veli ona, brate, da mi dadeš malo srme; ta znaš hvala Bogu, da se udajem.

Neka, rekoh, i pristalo ti je; a zašto bratu nijesi kazala? Ti se udaješ, a meni ni abera, kako je to? Pa koji ti je sretni gjuvegjija, ako Bog da?

Na to se moja seka nadme smijati.

Digitized by Google

Jok, šalim se, a kamo sreća da je istina; ali kako si mogao povjerovati, ko ćeš da nevaljalicu uzme, ko li ćeš da na me i pogleda? govoraše lukavo Jovanka. Danas su srećne gazdarske ćeri, one su lijepe i valjane, a ja bijedna od tijeh nijesam. No hvala da je Bogu, ja ću tebi, kad se, ako Bog da, oženiš dvore mesti, jel' da?

Aja! Neću, sele, ni ja ženiti se; a i kako bi, kad pare nemam, a bez njih nije puta; pak da i imam, nebi gjavolja htjela!

Taman tako! bolan nebio, ako nećeš tražiti, nećeš ni naći; ta zar bi htio, da tebe djevojka prosi? Da, najbolje. Na moju dušu, skoro će te, vi momci, i taj adet u Mostaru zametnuti! Nego kad ne možemo o našemu, mi ćemo što reći o tugju ašikovanju.

Čula sam da Hasan-aga hoće da se ženi; no djevojka nemože ga čuti ni vidjeti, pak strah me je da će i on reći, kao lisica o kruškama: Nijesu ni zdrele! A koju je to Hasan-aga nakanio usrećiti? upitam na to sestru.

Lijepu, sreće mi, lijepu, da joj nema prilike u našem šeheru, odvrati ona punim ustima.

Dakle je lijepa, veliš, Jovanko?

Pita me, jeli lijepa! Pa čovječe jesi li je vidi? Al da; nije to jučer, davno je bilo, bičeš već zaboravio. Spominješ li se kad si me ono u kolu, u našoj avliji pitao: Čija ti je to djevojčica, Jovanko? A ja te zamuckivala — biće već od ono doba četiri godine. Bog jamac, sestro, slabo se sjećam; teke mi se čini, da je crnooka bila; sve mi je to kao kroz maglu. A gdje smo sad? ta biće već gotova djevojka!

Jest taman ona, glavom Fatima; ali njoj bijednoj grozi se da joj o Hasanu i govore, kamo li da ga lju-

Digitized by Google

bi — no nije kud kamo, babo joj neće s besjede saći; nakanio je dat za Hasana, ili za nikoga. Jest bogataš, bila bi kaduna; ali što, on za nju nije; ta imaće, u zô čas ponj bilo, svojih trideset' i pet godinâ. Prošle nedjelje poručila mi je da joj dogjem u pohode, pak mi je, tužna, tugovala; sve joj suza suzu goni, a klela mi se, da će prije skočiti u Neretvu, nego se nazvat Hasan-aginica.

Ej — pa što mi to, rekoh, pripovijedaš, što li mi kidaš mačke pred očima; što se je nama prtiti pod tugje breme, što je nama misao za nekrstom?

Nemoj tako, moj Jefto! Ona žalosna sve o tebi govori; ti si joj, govoraše mi, sve pred očima. Od kako te je poznala, nemožeš joj s pameti; a, razumije se, nije to od jučer, nego evo četiri butum godine! Da joj ti samo rečeš, samo da joj poručiš, Jefto, ona bi se s mjesta pokrstila. Umijem ti brate reći da te ljubi — Ah! počme i Jovanka uzdisati, nijesu marum djevojačke suze, vi neharni ljudi!

Oholo nasmijah se na takove besjede, kao da sam carstvo zadobio; nu netom mi se predoči nemogućnost koja me od bule dijeli, promijenih, i ako preko volje, moje ljubovne misli prama njoj, promišljajući zle posljedice što bi se izlegle da joj bâku, ili drugoj svojti do uši dopre.

Da bi sestri srdito odgovorio, rekoh u sebi, strašljiva je, pa ne stoji dobro; a s druge strane znao sam, dok se sastane s Fatimom, da će joj besjedu po besjedu pripovjediti, koju, sa svim nezgodama, bijaše mi žao ubezočiti. Odlučih dakle ovako odgovoriti: Ostavi se, sejo, gjavolskijeh repovâ, ostavi vraga, a prekrsti se; to nije naša misao; nego ako se s bulom sastaneš, gledaj tu maglu išćerat joj iz glave, jer se ja nijesam još

Digitized by Google

s mojom zavadio! Ej! da je onda bila današnje doba; da je čovjek smio ljubiti što mu srce ište, nebih ja tako odgovorio. Ali sto ćeš, prijane; svakome je mila glava, svak se je bojao Vidinskijeh vrata, svakome drag život, a mrzak kolac!

Moja se Jovanka povrati doma, valja da nije sve dovršila, ali joj zatvorih usta oštrim pogledom, kao, falan, da sam jedit, samo da me već ne napastuje, jer bi me lasno u onaki grijeh uvela. Ta nebi se bilo ni čuditi. Lijepa kao zdravlje, mlada kao kap na listu, bogata, a ja fukara; lako je učiniti esap!

Dadoh sestri svile i srme, i još ne znam pravo šta, u onoj smetnji! Ha ha! postava, postava, moleć ju da mi sašije dvije, tri, košulje, a to samo neka je zabavim doma, da mi nebi opet što u glavu uvlačila.

Pozdravi mi, rekoh, majku, neka mi oprosti neharnost, nemam, sreće mi, Jovanko, kada, a došao bi; i pošla mi s Bogom! (mažuć je po bijelu obrazu.)

Bijedna mi se sestra smela, pak hoće sve, da mi nešto reče; a ja, po malo milujuć je, iznesoh na vrata. Hajde, moja Jove, blago ću ti ja, pozdravi našu staricu, a ti mi budi vesela. Celujem je u čelo, pak, što brže, vrnem se za klupu. Neboga Jovanka okamenila se na pragu kao kip od soli, pa nezna tamo ni ovamo, dok srećom poviriše neki turci. Tako već odstupi, a sve obziruć se na me kao bâra na kozle!

Hajde; šapnuh, hvala Bogu, kad te se otresoh!

Progje za tim nekoliko mjesecâ, da je nijesam vidio, a i ja sam gledao odalečiti se koliko je više moguće, da mi nebi vrag opet počeo istu leturgjiju!

Risto bolovaše sve jednako; ni bolje ni gore; samo kad i kad bi se podigao sjediti na odru. Pohagjao ga je često Askerski Ećim, a kad sam ga što o gospoda-

Digitized by Google

revu zdravlju upitao, sve bi mi nekako dvojstručio odgovor, tako da si mogao reći, dobro, kolik i zlo.

Jedno pred večer šećem čaršijom, pa ću, mišljah, preko Ćuprije dolje u Mejdan. Kad ja pred Džamiju, tu ti se skupilo stotinjak turakâ, većim dijelom stari, i nešto Odžâ. Pogledam uz Munaru, kad, bolan nebio, sve gori mum do muma, a po vrh Veleži, još se zlatkahu zraci počivajućeg sunca. Što bi, rekoh, ovo bilo? Tot mi pade na pamet, da je sjutra Adžili Barjam osvitao.

Niti se je smjelo, niti sam mario gledati svetkovanje toga blagdana; dakle krenem ja za mojim putem. Biću učinio nekih stotinu korakâ, neko me iznenada kucnu po plećima. Okrenem se, tot djevojče iz moga komšiluka.

Oh! ti si to Stane, tako joj bijaše ime; kud ćeš u ova doba, što li si se tako zapijehala?

Ja, ako bog da, opet doma od kud sam i došla, kad sam te srećom našla! Pak vitlajuć oko sebe, kao da se nekoga boji: Rekla bi ti nešto, ali ovdje nemogu, nego po jaciji dogji pred Selim-bega Kladušića kulu. Ako me ne nagješ, čekaj; doći ću istinito, a nemoj zaostati, jer bi zlo po me, e gore po te bilo; pak omače, kao da si je opario!

Ostanem kao izvan sebe, htjedoh je preupitati što je rekla, što li znači, i ko me zove, ali već bijaše kasno; Stana umače kroz ulicu.

Pred Selim-begovu kulu! To mi sve čičaše u ušima. Taman, duše mi, najbolje tako! Jok, rekoh sam sobom; nijesam se ja još s glavom zavadio. Ko zna ko, zašto li me zove, možda sam i turcim na ćeifu, pak bi me rada beterisati! Aja! Nije ni tako; ta Stanu poznajem, nije moguće da su je podmitili; ali ženi i puš-

Digitized by Google

ci nije vjerovati, razgovarah se ja sam sobom. Da, što bi to večeras bilo ? Oslobodi Bogorodice ! Pak se prekrstim.

Bio sam mlad, a u mladosti žive jogunstvo i radoznalost kao riba u vodi ; pak od tada počeh neustrpljivo posluškivati, kad će Mujezim jaciju zakujdisati, a ni akšam nije, bajagi, zastarčio.

U toj misli, kao muha bez glave, izagjoh nehotimice do Engležkoga konzulata, čak k turskome groblju. Opet se prekrstim, a klepnem se dobro po čelu, kao da zlu misao otresnem s glave ; al da, ona sve kao i prije, jedna, ter jedna. — Prokleta, rekoh, i šetnja; a Stanu vuci izjeli. i kad sam je srio!

Vratim se nazad pa ću u Markovu kavanu da popijem čašu koješta, nebi li se u piću razabrao, kad tamo, al gore po se što sam se svratio. Selim-beg s Miralajom igra Biljaru

Nesmjedoh, brate, ni pogledati ga, jer ja mišljah da on već znade moju namjeru, da ću mu po jaciji kuli dohoditi —. To je u turčina kao svetogrgje, ako mu se ko po noći okolo dvora šeće, a još da to, oslobodi dragi Alah, gjaur učini !

Popih, platih, pak nokat u ledinu, izmakoh preko vratâ, nebi me se pašče mašilo. Ja na veliku Tepu, a Mujezim riknu kao ubodenik, ma zar, učini mi se, jače no ikada.

Od zuba, rekoh, šta te stoji vika, divlji zakone, ta čuješ se ! Nijesam, neboj se, na glas govorio !

Hoću li, ili neću poći gdje mi bijaše rok, počeh se pitati, a srce mi se razigralo da iz prsa izmakne. Htjedoh odstupiti, a bilo bi i bolje, dostavi uzdišući Jefto.

Kad sam sve u pameti prebrao, nastavi opet, odlučih ovako : Šta će mi biti najzad, kako odem, znaću se

Digitized by Google

i vratiti. Ah pomozi Bože! pomislim, ter, i ne oklijevajuć dulje, okrenem na lijevo.

Nedaleko od Velike Tepe, sazidana je, Bog zna kad, visoka kamena kula, a oko nje, što no reku, tvrda mermer-avlija, koju sa svih strana kite svakovrsne voćke. Od istoka su velika vrata, da bi slobodno mogao na najvećem konju ujašiti, nimalo glavu pognuti. Na kuli maleni pendžeri, a izmrežani gvožgjem da bi se mukom i mačka provukla.

Dopuzoh se dakle do avlinskih vrata, a za moju nesreću bijahu zatvorena; no kako me je Stana naučila; posadim se tu, pa taman ga zaglavio!

Pogledam uz pendžere, nigdje žive duše; samo pod čardakom vigjaše se mukla svjetlost muma. Tot poče kucukat tamburica, i uza nju tanen glas:

Sinoć mi se, bir efendum
Beg-Ali-beg oženi, haj, vaj!
A jutros mu, bir efendum
Sitan ferman doleti, haj, vaj!

Tko bi ono bio, pomislim u sebi. Poslušam bolje, pako hoću da se domislim; valjda je Šerif-aga, Selim-begov jedinac. Još jednom pokriknu; tad se osvjedočih da je on glavom.

Dobro je umio, kopilan; sama bi mu tamburica pjevala.

Možeš se domisliti u kakvoj sam koži bio, stajao sam ti kao na trnju! Čekaj, i čekaj, blizu po sata, tot čuh da se vrata otkučuju. Prepanem se, misleć da mjesto Stane, kogogj od kućanâ izagje; i ako ćeš mi se rugati, htjedoh se gdje ukriti, no u taj čas me neko tihim glasićem zazovne: Jefto! Jefto! Vrnem se k avlinskim vratima, kad, srećom, Stana, kojoj dok pristupih, utegne me u avliju. Mogla me je i dželatu predati, ja se nijesam već pri sebi nahodio!

Digitized by Google

Netom naturi rezenu, povede me kao dijete za ruku kroz bašču, a ni ona, ni ja što govorasmo; sve kao nijemi.

Kao slijepac progjoh s njom kroz cijelu avliju, čak na dugi kraj, taman gdje je najgušće grmlje bilo.

Tada Stana, tiho, tiho, razbi naše grobsko mučanje, ovako: Ja idem stražiti, neboj se ništa, a eto ti tamo, ukazujuć mi u kutu nekakov osjen, one što te želi. Nemojte glasno govoriti jer su domaći blizu, a da, Bože ućuvaj, očuju, naopak bi nam osvanuo adžili-barjam! Kad mi to sve na uho iščati, provuče se opet kao lisica k vratima, a ja ostadoh sam, samcat.

Dade mi se opet pogledati u nugao, i uočim kip, sav umotan od glave do pete u feredžu.

Od straha nesmjedoh s mjesta, a na isti način ta iz ugla sablast nemiče se kolik brijeg. Neznadoh kud, kamo li bi, činjaše mi se da nijesam već na ovome svijetu; kad me na jednom tiho zazovne, to strašilo:

Jefto! hodi, draži od očiju; ja te zovem!

Taj me glas kao munja potegne k sebi, a Bogom bi ti se zakleti mogao, da mi se još nebijaše svijest povratila; ter u toj smetnji, što ja k prikazi, što ona k meni, ele se sastadosmo.

Ni pet, ni šest, nego me objeručice zagrli, uzbujano dišući.

Jefto slatki, tužna te Fatima grli, jeli ti žao!? (najprve joj bijahu besjede.)

Nestade mi snage, i padoh joj pred noge, a nemogoh drugo reći nego: Mila Fatimo!

Jesam, Jefto! Fatima je tvoja robinja, nu oprosti joj nevoljnici što te ovoliko buni, oprosti mili Jefto, pak mi pomože dignuti se.

Kad sam se već osvijestio, zagrlim dražu od sebe, a ona onda započe mi ovako:

Digitized by Google

Jefto! Već od mladih mojih godinâ mi se upoznadosmo, a nebješe sreće da razdijelimo skupa dvije besjede; nu pošto sam uzrasla s tvojom Jovankom, zavjetovah se pred Bogom i pred njom, da ću s nje bratom umrijeti! Nas dvoje dijele velike zaprijeke, a to je, u osobito, razlikost zakonâ koje vjerujemo; ali, jer te ljubim, na to ni misliti nemogu.

Kako sam se taj čas ustresao, i danas kad promislim hvataju me ježurci.

Slušaj me, dragane, proslijedi Fatima. U djetinje doba još, započeh držati na tebi oči, i slatku misao, a sve što su više dani prolazili, veće si mi se po pameti vrtio. Jefto danas te ljubim! Praštaš li mi gdje se ovako očitujem?

U to mi se objesi o vrat, a do čas mi se počeše salijevati u njedra njezine suze.

Jamim joj megju ruke djevičnu glavicu te joj šapnem u usta: Govori dalje drago srce, govori molim te, nek se večeras nauživam tvog milog glasa!

Što da već govorim, brate, reče mi, nasmjehnuvši se kroz tugu, ja sam svoju rekla, a sad je tvoj red; no prije nego se počneš pravdati, prije nego me osudiš na vješala, evo ti kubure (vadeć je ispod feredže), pak ako me ne misliš s ove stope sobom povesti, ubij me, alal ti moja krv!

Za boga! što to govoriš, Fatimo? Tebe da ubijem? Ajme! što ti je? Tebe da ubijem, pošto si rekla da me ljubiš!

Jefto, poslušaj der me. Turkinja sam, ali mi to nesmeta da budem odlučita; i na dulje ne tepajući, kunem ti se djevičanstvom što sam ga pred Alahom tebi zavjetovala, prava je ovo istina:

Digitized by Google

Ima, evo skoro po godine, da me Hasan-aga u baba prosi, i on mu se dinom zakleo da se neću ničija no njegova zvati. Sjutra osviće Adžili-barjam, i za taj dan je ugovoren pir, a već su se svati skupili u zlog mi gjuvegije. Spasa mi nema drugoga, nego: ili me vodi, ili ubij, jal ću sebi sama uzeti život! Govorim ti ne kao dijete, akoprem i jesam, nego kao Carevom besjedom.

Sad, dragi, što ti je gogj milije; a nemožeš li to izvršiti, barem mi dopusti da te za prvi i zadnji put celujem, a oprosti da sam ti možda dušu ogriješila nekrštenim svojim usnama! Spomeni se nevoljne Fatime, koja te je ljubila; koja će se na čas smrti, u svojoj krvi okrstiti!

Puštam tebe, zemljače, misliti kako mi je taj čas bilo, čujuć onakove besjede iz ustâ nevinog angjela; angjela rekoh, i ako nebijaše krštena, no je željela biti što sam i ja.

Mučeći stisnem je k uzbujanoj duši nebi li je što umirio ali se ona srdito otrese, i mrskim glasom progovori: Neću već milovanja! Pak okrene kuburu sebi u čelo.

Fatimo! kriknem na sav glas; ne za Boga, što si to nakanila večeras? Ubij prije mene, pak sebe! Nije mi, u strahu, na pamet došlo gdje smo se nalazili, neznadoh taj čas da će me kućani očuti, ali već bijaše kasno. Očuli moj glas u odajama, pak pomislili da je Beg došao i da ćer zove, ter mati joj, brat i ostala čeljad, svi poviriše preko pendžerâ pitajući jednoglasno:

Što zoveš Fatimu, Selim-beže?

Bog dao ne bilo mjesečine, ter nas dvoje srećom neopaziše, a kućani kako ne primiše odgovora, mišljahu da jim se je pričulo, pak se i ciglo povrati u kulu.

Digitized by Google

Ne treba pitati jesam li se prepao; drhtao sam kao riba na ostima.

Malo za tim evo ti Stane; ali je tobož mirna, ne čini rukama znakovâ, ne trči, dakle, pomislih, nije zla!

Za milog Boga, ona će, jesam li vam preporučila da vas ne stoji vika, da se šapćete, a vi, kao da ste na derneku, živkate jedno drugo: Fatimo! Jefto! Ta, ali vam je dodijalo živjeti? Nemojte tako, i ako ste jedno drugome mili; pak i njoj procvati smijeh preko zuba.

Tako smo ti neke dekike mučeći ostali, a ja Fatimu držim tvrdo za ruku u kojoj je pušku držala da nebi po nesreći opružac omakla; tot opet ona, nešto mirnije, poće:

Jefto mi nemamo časa vremena; babo će skoro banuti, nego da bježimo. Meni se već ne treba vraćati doma pa kako gogj bilo; ako me nećeš ti, hoće me zemlja! Evo imam uza se stô žutih Megjidija, uzmi ih, nek su ti na poklon, a mene se spomeni!

Poće uzdisati, a do čas joj opeta frcnuše suze meni po prsima.

Ah, rekoh, ili ćemo oboje, ili nijedno živjeti, mila Fatimo! Slijedi me, a Bog nek našu nevinu ljubav štiti.

Stani preporučismo da za nama vrata zabravi da se, za koji ćas, ne sjete našemu bijegu, a da kome što ne kaže, nije trebalo govoriti.

Fatima, sva hlado-krvna, baci sa sebe dugu feredžu, pak u mraku, a Mostar i nije nikad bio rasvijetljen već suncem ili mjesečinom, nebi lako razaznao jeli muško ili žensko. Podvila pletenice pod fes, a zamahala rukom kao Bimbaša.

Tako mučeći jedno do drugoga, progjosmo kroz mnogo ulicâ, pak ćemo preko Ćuprije latinskoj Crkvi,

Digitized by Google

gdje mi bijaše sestra udata. Progjosmo sretno, niti nas ko sreta ni za zdravlje pita, a toga nijesmo ni željeli, a kad bi se ko izdaleka pomolio, promišljao sam da mi u stopu staje, pazeći gdje ću ja svoj lov ukriti.

Kad i kad bi mi Fatima na uho šapnula : Neboj se, Jefto, tvoja Bogorodica nad nama bdije, mi ćemo se s njezinim emerom spasiti, neboj se, neboj !

Ja sam hodio kao kroz maglu ; čuo sam što mi govori, ali nijesam se usugjivao odgovoriti, pak da pravo rečem, ni bijednom glavom obrnuti, nego sam ispod sebe, kao zločinac, gledao.

Sad se sramim te strašivosti, a mogao bi ti je i ne kazati, no rekao sam da ću povijedat istinu, pa Bog !

Do malo kašnje, stigosmo k sestrinoj mi kući. Pokucam na vrata, kad, hoćeš li Boga vjerovati, odzovne mi se sestra : ko je ? ko tuče noćas !

Sad te hoću, prijane, trebaše da glasno rečem ko sam, inače neće otvoriti, a bojim se i šaptati s Fatimom, da me nebi ko čuo, jer ja mišljah, rekoh ti, da već svak znade za moju bôlu

Ominjem se, pak još nijesam ništa odgovorio, a sve valjam očima po mraku, i posluškivam dali je ko blizu. U to me drugarica uštinu za mišicu, kao kliještima, šapljuć na uho:

Odgovori, za Boga, što si se ostijenio !

Sestra mi, neprimiv zdvora nikakov odgovor, pomisli da su lupeži, prepade se i stane zvati muža :

Stevo, Stevo, eno hrsuzi na vrata, eno lupežâ. Jaoh pušku, brže pušku, i zovi komšiluk na pomoć.

Na to se ja još gore prestrašim, pak stadoh svom snagom lupati alkom u vrata.

Stevo pak s njegove strane, onako iza sna, skoči s puškom na pendžer, ter, i ne pitajuć dalje, moj brate,

Digitized by Google

iz dvogrlice: Taf! taf! a meni dva kuršuma preko glave cvrrr.....

Molim te, ko sad tužniji, ko li žalosniji od mene? Da neizgubim paču, stane me vika:

Nepucaj Stevo za boga! Ljubice, sestro, ja sam, Jefto, otvori, otvori što brže, ako Boga znadeš!

U toj bruci, a iza sna, Stevo niti čuje nit haje za moj glas, nego viče:

Ah gdje su Zaftije, ako znaš što je potreba, evo me hrsuzi hoće da pokradu. Ah zapomagaj; pak opet iz kubure preko nas:

Tann....

Nevoljno djevojče, ah tužna Fatima, bijaše sve do tog časa hrabra i mirna, ali ti znaš, brate, kakvo je žensko srce kad počmu kuršumi okolo glave čičati. Stisla se meni okolo vrata, pak sve jednu: Bež'mo Jefto moj, ajme poginućeš mi, bež'mo dragi Jefto!

Na moju dušu, kad nijesam tada pomahnitao neću više.

Po Mostaru je u ono vrijeme po svu noć hodila noćna straža, tako zvana — kara-kolo — pak kao da si je u krtoli spustio, evo ti je k meni; a nije se ni čuditi na onakovu vrisku ludog mi zeta, i pucanje iz pušaka pod olovom. Trču kao srne, i eto ti jih kao po uzici na nas; a Stevo, pošto je oćutio klapanje Askerskih kundura po kaldrmi, poletio u odaju pak miri ženu: Neboj se Ljubice, evo Zaftijâ, sad će dimsuze poloviti!

Nije ni dlaku pogriješio.

Kud ću, kamo ću, zemlja tvrda, a nebo visoko; nemam se gdje ukriti, da sam krilat bio.

Netom gjavao donese k nama turke, stadoše okolo nas kao gumno, a meni se stište led okolo srca kad ugledah gdje jim se bodaljke prama fenjerima svjetlucaju kao munja u crnu oblaku.

Digitized by Google

Ne pitaju koji ste, što li radite, a nema u onakovih ni dobar večer, već odmah ruke na posao, udilj da se veže.

Baš-Čauš koji je stražu vodio, uhvati najprije milu mi drugaricu, stisne je tako nemilo, da je, nesrećnica, kao guja ciknula:

Oh Jefto, Jefto, ubij me, a nedaj me dušmanima u ruke!

Udari mi krv u mozak, neznadoh već gdje sam; trgoh kuburu što mi bijaše Fatima sat prije dala, pak je hitno sasuh u prsi ljutom Arnautu što se je moga zlata dotaknuo. Prije nego puška dade glas, prevali se Čauš na zemlju, ma nije ni bismilah spomenuo.

Kad sam prevalio turčina, skočim drugomu da ga s puškom razdijelim, nebi li kako, bar, Fatimu spasio, a za svoj život ni mario nijesam. Uzalud muka, brajane, nije šala dvanaest vukovâ! Sunuše na me kao na pečena, ter jedan gjisnu mi na pleća, drugi zgrabi za grlo, dva za ruke, dva za noge. Ta nije ni junaštvo! Prevališe me, pa sjedoše na prsi da zericu opočinu; pa za tim mi svezaše ruke naopako.

U toj smjesi potrnuše se i fenjeri; tako neznadoh što se od neboge cure dogodi, niti sam je čuti mogao, nego jedini jedan put, ugušen jecajući glas dogje mi do ušiju: Kuku Jefto moj! Jaoh!

Sutra dan, svezan teškim ličinama, osvanuh u Mostarskome apsu.

Da me upitaš jesam li tu noć spavao, nebi umio odgovoriti, spominjem se samo, da me u svanuće Mujezimov glas razgali, i tada sjetih se da sam u životu.

Kroz gvozdenu zargjalu mrežu jadnog malena pendžera, zaviri mi sunce u tamnicu, ali kako je visoko u zidu provrćen bio, nebijaše mi moguće u rajsko oko

Digitized by Google

pogledati, nego samo u svijetlu prugu koja je preko moje tužne odaje, kao zlatna greda, u paučinav i taman zid upirala. Prva mi riječ bijaše: Ej Bože! hoću li se igda tvog luča nagledati!

Od prilike biće bilo dva sata dneva, kad stade klopot pustijeh ključina po hodnicima dok jednom zazvečaše i na mojim vratima.

Evo ih, rekoh strašivo, možda će me, bijedna sad posjeći. Srećom nebi tako, već unidje sam ključar, koji na moje čudo, ako će bit i srdito, nazovne mi: Sabah harelsum; na što ja mučeći digoh se s dasaka gdje sam ležao.

Ah, hrsuze! Tako li vraćaš milo za drago tvojim gospodarïma, takve li aramzadluke pleteš u Svečevu gradu? Dosta si jadâ, što se i nije znalo, učinio, ali već dogje kraj i tvome krmsluku; bre nećeš za dugo glavetinu nositi, ja ti jamac!

Dobar aga, rekoh mu ponizno, kakovo sam zlo učinio? Ta ima ih gorih i od mene; no u tvojim sam rukama, u tebe je sukno i makaze — kroji kud hoćeš.

Suz gjaure! Još pitaš što si učinio, krste! Nijesi li noćas poveo na silu Selim-begovu jedinicu, biva da je prevjeriš, a uz put ubio najžešćega Baš-Čauša što jih je u Mostaru? Pasji skote! Pa i meni prisloni šamar, da sam sve zvijezde izbrojio.

Škripnem zubima, al badava, svezan pas djeci za rugo! Sreća po nj, a i po me da bijah okovan, inače danas nam nebi kruha trebalo.

Moli Boga, dalje će Mujo, tako bijaše ključaru ime, moli boga, dimsuze jedan, da je danas Adžili-barjam, a inače nebi dočekao akšama, no, polagano, netom Svečev blagdan progje, biće paščadi zabave!

Digitized by Google

Dovikne malo po tomu dva Nefera da mi oproste verige s ruka, ali mi ostaviše alke na nogama; pak zatvori kapiju.

Okolo podne donese mi obrok, a nije ga skupo zapao. U zdjeli malo pilava, komadić crna hljeba, i u ibriku vode — To bijaše sve. Evo, reče Mujo, meću-ći sude na tle, hrani se vlaše, neka je i tebi barjam. Taman kao da mi je pečenih golubićâ donio!

Da što ne progovorim, zagrizem zubima u usne, pa mi se tako jed razgali. Metnem desnu na prsi, pognem glavu, i pokorno odgovorim: Bin beriket ver sini Efendi!

Opet zatvorio vrata, a ja se prekrstim i počmem zagrizati ono mrvu jedžeka; napih se vode, pak se opet prevalim na daščurine.

Oh Bože! uzdahnem, ti si svemožan, pomozi dobri oče! Zaprem očima u grede, pak se počeh, kao na čas smrti sabirati, a i nijesam od nje daleko bio. —

Lize pusta gamad po zidu, da nemožeš stijenu vidjeti, svaka vrsta kukacâ što se u smradu lêže. Zavučem ruku u njedra, oprosti brate, da se počešem, tot mi pade ruka na kesicu Medžidijâ što mi ih Fatima prošle noći dade. Ej da bi Bog dao, pomislim u sebi, nebi li mi što koristovale. Od tada mi poče titrati neka nada po pameti.

Sve mislim, a dojedna na istu pada: Nema drugog uzdanja, rekoh, valja ključara podmititi; a upre li mi on u kolo, mogao bi se bijegom spasiti. Da mi se se je tamnice osloboditi, da me ne sjeku kao jare, a da jim pod nožem šutim, pa ako ću tamo i poginuti, jok zarar.

Znao sam dobro da se turčin ne miče na milosrgje krstu, no dâko ga zlato zablješti.

Digitized by Google

Nije kud kamo, odlučih; treba to odmah snovati jer vrijeme stiska, udilj pa udilj, inače zaludu srce, zaludu pare. Metnem glavu u torbu; pošto rekoh ključar bane, pokazaću mu zlato. Znao sam takogjer da je fukara — dakle mi bijaše prilično ufati srećan uspijeh.

Kako sam ga neustrpljivo čekao, moreš se domisliti, ta proklet onaj kome je mrzak život.

Čekam i čekam, ne bi ga nikad, pak sam ti se bio kruto poplašio — da ga već ni vidjet neću; kad lijepo u ćindiju, srećom ga šejtan donese.

Škrinuše vrata, a on poviri glavom vičuć:

Treba li ti, gjaure, vode?

Skupim svu snagu da umjerim igrajuće srce, i da turčinu mirno odgovorim, što mi po nešto izagje za željom.

Jok, netreba, Efendija, a treba li što tebi na zdravlje?

Meni u zdravlje Abdul-Azizovo, ne treba nego od boga ratluk i zdravlje.

Dobar aga, odvratim ja, znam, hvala Bogu, da ti ni ptičijeg mlijeka ne manjka, nu blago ne goni iz kuće. Treba li ti, čovječe, stô žutih medžidija?

Ta čemu će mi, ali zar da jih pred sud Božiji nosim! Jok, jok, ja malo imam, a da mi bjelica para treba, ti mi pomoć nemožeš. Ta od kud bi tebi vlaše, mâl!

Neznaš ti, dostavih laskavo, možda te ne varam, a što me pitaš od kud mi; ta lako ti je dućandžiji steć parâ! Pak mu ih pokažem.

Kad balija ugleda što mu ni djed imao nije, namah ga popade leden znoj, a poblijedi kao krpa. Hoće da očima pokupi žutice, a ja kad opazih, ustresnem kesom, a pusto se zlato razasu po daskama. Vrag je pa-

Digitized by Google

ra, komšija, i popu se na nju usne tresu, kamoli neće fukari turčinu koji za devedeset groša na mjesec služi Cara, a hrani devetero nejake djece!

Oništio se siromah ključar, kao tele pred novim vratima — nezna već slova.

Evo, beže, prihvatim ja lukavo, ako ostanemo kusur i cigla je tvoja, još valah i kesu u antrešelj!

Kad bolje ugledah da se je ture prepalo, počeh u dulje :

Stisni, bre, ako su ti mile, sad, Efendija, lakrdija čorbe ne začinja, nego da se dogovaramo.

Ma šta, gjaure, brekne iznenada Mujo, zar da me su tvojih pet groša podmitiš? Dišeri ćopek, nema tu za me ćâra.

Saula, saula beg, okrenem po lakše, nije to pet groša, na moju dušu, no gotov mâl. Ta gdje su ti oči, čovječe, gdje je pet grošâ stotina zlatnih Medžidija? A počmem premješivati novce tamo i ovamo po dasci.

E taman, vrne ključar besjedu, pa što išteš, vlaše, za to malo parâ?

Upešim odgovoriti mu, kad je Bog dao da se može. Ištem, beže, da me noćas pustiš iz tamnice; ta ti nijesi moj, pa ničiji, krvopija, a imaš i ti djece, koju ti bog sačuvao, pak promisli kako je mojoj majci! Nu treba da se bratski dogovorimo, kako će meni i tebi, ako Bog da, dobro ispasti. Kad znao budeš da sam se krša dobavio, pobuni stražu kao da sam ti onćas, nenadno izmakao — Nipošto me, aga ne izdaj, jer zlo po me, a gore po te!

Misli ture, a ne govori kolik stijena, gleda u zemlju kao da od nje čeka savjet.

Pa šta rekosmo, Efendija, prihvatim iz nova, hoćemo li, ja glavu, a ti pare? Nevaraj se aga, evo ti se

Digitized by Google

sreća okolo nogû plete, a ti nehaješ ; ili da rečem dvije sreće.

Kako dvije? upita znatiželjno turćin.

Jedno pare, rekoh mu, a drugo pred bogom sevap ; učuvavši da se ne lije pravedna krv.

Jok džanum, meni din nedopušta gjaurù smilovati se, to prorok veli: Kad nevjernik najvjernije četrdeset godina isluži, onda ga posijeci, pak da si stô zâla učinio, za te je otvoren Džehenet! Nijesu ovo babe, vlaše, izmislile, koran ne laže!!

Što sam tada pomislio, da budem po nesreći učinio, nebi me danas zubi boljeli. Htijah mu zubima iščupati grkljan ; ali misleć na Fatimu, odstupih.

Nakanim ga još poniznije moliti, akoprem je sramota da se krst nekrstu klanja, nu ljubav što me nukovaše da još jednom onu nesrećnicu vidim, prisili me na to ; a zbog moga života, nebih, dajem ti Božiju vjeru!

Nemoj tako mili, mili gospodare, aman, aman, tako se glave nanosio, aman tvrdoga ti tvog dina! Pak mu počeh ljubiti skute od razdrpane dolame.

Daj mi Božiju vjeru da me nećeš izdati, reče mi ključar, a evo ti moj din, tvrgji od mramora, i Boga jamca, da ću te noćas pustiti. Amo pare, a okolo dva sata po jaciji, doći ću otvorit aps.

Dadoh mu kesicu, a nijesam zaboravio još jednom preporučiti mu da čuva svoju i moju glavu.

Kad se Ciganče dočepa blaga, turî kesu u džep sjenaste dolametine, pak potegavši za sobom tešku željeznu kapiju, ovrne dva put ključem, pa za svojim poslom. U to već počelo i sunoćavati, to se zna da je još sunca bilo, no u mojoj podzemnoj izbi i u podne se rgjavo vigjaše. Nije mi večera na um padala, a da je, i nijesam imao šta, nako bi koru suha hljeba smlatio i napio se Imbrikom umlačene vode.

Digitized by Google

Zaspim pokojno, kao da sam u svoj prostosti i na najmekšem dušeku, niti sam se prenuo do kasne noći. Mili Bože svašta li sam sanjao: Da sam s Fatinom, da smo prosti, da se grlimo, da sam je pokrstio i da joj je Sofija ime. Da ćemo se, kao u Nedjelju vjenčati, da se je Mostar oslobodio od turskoga jarma, da joj je bâbo umro, a brat pobjegao u Misir. Stotina klapnjâ, a sve o Fatimi, sve o mojoj sreći! O, čestit li bijah, brate, u snu; činjaše mi se da je sve prava istina.

Posred sna, razbudiše me gjavolske ključine, ali mjesto Fatime, ugledah na vratim divljega turčina. U ruci mu cmili mum, a dršće, brate, kao prut.

Diži se, šapne ključar, diži se za Boga, sad ili nikad. Straža je, eno, pospala, noć tamna a doba kasno; na noge ako ti je glava mila, jer da čamiš još godinu dana u tamnici, nebi ti ovakova zgoda priskočila.

Nije me trebalo vele moliti, razbudio sam ti se brže no ikada, a nijesam za kahvom i čibukom čeznuo. Pošto mu ponovih zakletvu kojom se je prisegao, i napomenem da ištom do sat počme bučiti, noseći kundure u ruci, prolibih se preko vratâ. Zgrabi me balinče za ruku, istrne mum, pak me vješto kroz nepoznate ćemere provede. Kad izagjosmo na avliju gdje je straža čuvala, al srećom spavaše, vrati se turčin nazad, šapnuvši mi na uho: gegje haerolsum. Kako sam rekao, straža bijaše sva pospala, a onome što je do vrata bio, moradoh preko puške koračiti. Eh, pomislim, još ovi korak, pak sam blizu spasa. Spomenuh u srcu Boga, pak džilitimice preskočih ležeću turčesinu. Već sam dopro na vrata, a s vrata na ulicu. Sve bijaše pusto; nigdje žive duše, nigdje svijetla kolik u groblju, samo po gdjekoji ćuk ćuka svoju običnu sviralu. Ne gledam ti

Digitized by Google

ja ni lijevo ni desno, nego strižem uprav k pravoslavnoj crkvi, a od nje k Veleži. Kad se provukoh van grada, počeh preskakat plotove kao pamuk, sve mi bijaše ravno kao zecu kad ga vižlad poćeraju ; a da pravo rečem, i bio sam u njegovoj koži, i goni li su me gori dženabiti od paščadi!

Kad se uhvatih glavice, počeh laganije, jer nije šala derati bosonog preko vinogradâ i trnja, po debela sata. Sjednem da se obujem; tot puče, kao grom, top na konaku, da se je, duše mi, čerek sata razlijegao glas po Humu i ostalim brijegovima.

Eno, rekoh, bogme su oćutili, ali, vjera i Bog živa me neće u ruke; pak opet pritakoh nogama vatru, uz Velež kao srna. Kad poče bijelit zora, meni već bijaše Mostar umakao s očiju.

S ove strane, kao što vidiš, Velež je skoro gola! ali kad progješ na sjeverni kraj, gusto je grmlje, zar da cio dan daždi, nebi košulju smokrio. Svanućem dakle zamakoh u šumu, zavrem se u bus kao jež, a do malo, nije me trebalo šikati, zaspim kâ i pečen.

Što se je za mnom u Mostarskome apsu dogodilo, sam Bog znade.

Pravednu čovjeku vazda je Bog na putu, pa kao što sam i ja nevin bio, dadoh se u njegove ruke, pa mirna krajina. Ako sam smakao svojevoljno Božiji stvor to sam u nevolji učinio — pri glavi i ćaću po glavi!

Kad sam se probudio, bijaše sunce nagnulo k zapadu. Prekrstim se, a za tim na noge, i ako sam bio gladan, jer me tješaše nada da ću na kakov čobanski stan nagaziti, a u pastira vavijek nešto ima, da pomakne gladnu hajduku ili putniku.

Kroz šikare vječitih jelâ, borâ, i česvinâ, nabasam nekako na stado, koje je čuvalo, u žutoj dolamici, golobrado momče; sudijah mu nekih petnaest godinâ.

Digitized by Google

Nepitaj me, brate, jeli mi se svanulo kad sam ga opazio; jedva sam ti lubinu nosio, ali nekako, nogu za nogom, dobro mu se primakoh. Još iz daleka stane me vika, a slabo sam i govoriti mogao, jer, nešto od umora, a većim dijelom od glada, čisto me bijaše snaga ostavila. Nazovnuh mu dakle: pomoz Bog čobanine! na što mi on prihvati: Bog ti pomogao, putniče!

Na moju nesreću opaziše me dvoje torne paščadi, ma bijahu, oprosti mi Bože, kao najveća dva ovna. Laju, pusti, kao bijesni vukovi, i što bi dlanom o dlan udario, eto ih bilogurde na me; a ja, ako ćeš me i sramotiti htjedoh da jim se ukrijem, al gdje? Stane me cika, i zapomaganje kao djeteta. Bre, prepao bi se i ti. U dobri čas po me, zavabi ih čobanče, pa gle čuda kako su mu poslušni! Žviždnu momče kao Gjurgjev zmaj, a zovne po imenu: Uš, bjelove, poturčio se, ćo, krnja, vuci ti kožu sadrli! Stadoše, valah, kao da su zauzdani, pa smotavši rep, uvukoše se u grm.

Kad sam pristupio k čobaninu, bez duge lakrdije zamolim ga da mi što dade zagristi, na što me valjano momče, povede u svoj stan, koji je ne daleko bio. Nalije mi zdjelu kisela mlijeka, udrobi okrajak ječmenice, moglo bi četvoricu zakusiti, i dade mi drvenu kašiku, kojom bi jedva Kraljević Marko vladati mogao!

Srči brate; mlijeko nije ubitno; moreš ga se naliti kao mijeh da ti ne naudi, a kruha, do ječmenice, nemam. Ako te je ćeif, zalaži se, reče vrijedno čobanče, ja da imam, dao bih i bolje, nu šta je, da je, kad je dobra volja.

Zabavio se ja o prešnijem poslu, pak nemadoh kad zahvaljivati; naumim mu izraziti harnost pošto presušim zdjelu.

Digitized by Google

Kad sam se te milosti Božije namilovao, nemogah se od stôca rastaviti, nego kao top prislonim se na čagjav pleter što mi je za plećima stajao.

Hvala ti momče na bratskoj ljubavi, ele si me danas s onog svijeta vratio; da te, po nesreći, ne nagjoh, taman bi u Veleži zaglavio.

Baci smokve, komšija! Kakva hvala, čovječe, ta jesmo li ljudi? treba pomoći putniku.

Oprosti, prifati na dalje pastir, ako te pitam od kuda si, kamo li ideš, dobar čovječe? Meni se nešto čini da si zabludio putem, jer ako si nakanio dželep kupovati, toga ovde nećeš naći, a da bi i bilo marve, nema kod nas seibije, jer ja, i još jedan drug, čobani smo u najmu.

Jok, odvratim. Varaš se momče ako me trgovcem sudiš po ovo na meni pet parâ svite, jer da mi zaviriš u torbu nebi bešluka našao, a marva se nedaje svakome na veresiju — već blago za blago. Znam da nijesi balinče, pak kad smo došli u razgovor, vala ću ti dlaku po dlaku pripovidjeti. Tu ti mu ja opišem sve kao sad tebi; kako sam trgovao, kako sam se s Fatimom upoznao, kako sam Baš-čauša ubio, i kako sam iz apsa pobjegao.

Pa kud ćeš sad, crni kukavče, stane me žalosno čobanče pitati, gdje li ćeš, tugo moja, s glavom? Ta da si krilat nebi se turskom zulumu ukrio — nemoreš koračiti, što nećeš na Zaftiju, ili Suvariju nagaziti u cijeloj Hercegovini. Nego, ako si muško, i nežališ glavu, eno ti Hrgud i u njemu društvo, s kojim, ako poginеš, neka ti je na čast; ostaneš li, vesela ti majka!

Začugjen, upitam ga kakovo društvo, misleći da su, zakloni Bože, hrsuzi i razbojnici, na što nebi pristao po živu glavu.

Digitized by Google

Braća naša, crn ga ne hodio, odvrati uhitno čobanče, naša braća što slobodu traže, što za vjeru i narod krv prolijevaju, dragovoljno.

Maličak zadovoljno, upitah ga za tim, jeli Hrgud daleko; na što mi on, klimajuć glavom odgovori:

Eh! Ako dobro prigriješ tabane, do podne, ma najdalje do ćindije, to se zna podranivši, mogao bi stignuti.

Ele ja ću, ako ti nije žao, dobar čobanine, danaska kod tebe ostati, a sjutra, ako Bog da, zorom noge na posao -- put Nevesinjskih planinâ.

Taman tako brate, što bude meni biće i tebi, pak mirna Bosna. Evo srećom i Luke, moga starijeg druga.

Pogledam kud mi kazivaše pastir, tot nekom stazicom, skakuće momčuljak. Zavrgao se strukom, a preko nje prebacio dugu šešanu, pa mu se pusta prama suncu svjetluca kao ogledalo; po tomu sam sudio da je miluje kao majka mezimče.

Bliže to bliže, ugledaše mu se i dva plava oka, dug pognut nos, a pod njim žuti brčići i rumena usta. Nešto muško! rekoh sam sobom, a nijesam se varao.

Na glavi mu vuneni bio ćulap, a oko njega zavijena, šest putâ, crvena čalma. Dičaše ga osobito divan perčin, iščešljan, da će na pir nije trebalo bolje, a spustio mu se do sred plećâ. Meki svilaj, bijeli nož, kubura do njega, i nova novcata arbija, kao da je ončas s majstora. Obučen, brate, kao svat, a zacrvenio se da mu jagodice puknu, drugo ti neumijem reći. Biće mu bilo dvadeset i pet godina.

Pomoz' Bog, braćo! nazva nam netom pristupi; a mi prihvatismo:

Dao ti Bog dobro, Luka.

Digitized by Google

A koji je ovo, na zdravlje, emšerija, upita novodošasti mlagjeg pastira.

Andrija, tako se mlagji zvaše, kaže mu koji sam, kao i moje nezgode.

Eh! odulji uzdahom Luka, tako se u često krstu dogagja, ali će pomoći dobri Bog, pa nadati se je, s njegovom pomoći — da nije muka do vijeka!

Okrene se k meni, pak kazujuć mi planine:

Hrgud je širok, pobratime, on čeka mene i tebe.

Razgovarajući se u dulje, Luka kao vještak po planinam, posvjetova me po tanko kud, i kako ću se k ustašima provući.

Što bî od tebe danaska Luka, upita Andrijica.

Ja se iskopečih od zore čekajući; mišljah, Bog i duša, da si dopao kakav zô čas. Al da, nebi te balije tako zagladile! Nije tu šale, vješta je to ruka, i gust češalj pleo!

Pogleda Luka, nekako smiješno na drûga, nu bijaše se teke zacrvenio.

Pa što kriješ, gjidijo, nastavi porugljivije Andro, znam ja za tvoje klance, kao kûna za lijine. Jokna je to plela ..... Ah! prihvati veselije, vidje, bolan, lijepe duhanske kese. Ah, ah, ah! Eto. Ako laže bara, ne laže rog!

Dosta čovječe, na to će mu na pola srdito Luka, umukni više, što si se uskakotao, a bez potrebe, kao pijevac.

Nares' ću i ja, bleko, odvrati smijucajuć se mali, neću ni ja vavijek čuvat tora. Pa već umuča i on.

Malo po tom večerasmo, a nebilo velikih zijafetâ. Komad ječmenice, mrvu sira, i napismo se po dva put kiseline, pa nazvavši jedan drugome dobru noć, povaljasmo se na slamu; a do malo stiže i žugjeni san.

Digitized by Google

Digosmo se zorom, popismo po fildžanić mastike, i zapalismo lulu. Zahvalim, to se zna od srca, mojim dobročiniteljima, pa, s Božijom pomoći, krenem kud mi bijaše Luka naznačio.

I ako sam hitao, i žulje na pete navrnuo, jedva u ćindiju prispjeh na odregjeno mjesto.

Najprvo ugledam petoricu, a to ti je bila straža na stazi što iz polja vodi u Hrgudske klisure. Umoran kako sam bio, sijedajuć na liticu javim im se: Pomoz Bog, braćo!

Digoše se svi iz zasjede s puškam u ruci, odgovarajuć jednoglasno: Da si zdravo prijatelju, i u isti mah, ko si, što isteš?

Ja im se kazah, pitajuć za starešinu.

Ja sam, odvrati hitno jedan od petinje, po prilici u četrdesetoj godini, crna brka kao uglijen, a veselih očiju kao jastreb. Bijaše nešto odjeveniji od druga četiri, no odrpan do kože; ta naravna je — grabovina časti jednako svilu i kostret!

Prikažem mu sve po istini, ko, što sam i što ištem, a Petar, tako ga zvaše društvo, pozdravi me junačkom besjedom, ukazujuć svoje namjere: Brate! Evo Hrgud, on je naš grad, barem za sad dok Bog upravi, pećine naše kuće, nož i puška uzdanje, osveta bojni klik, a stijeg krst!

Petrove me besjede dirnuše duboko, a bi, i da mi je srce od kamena bilo. Skinem od radosti fes s glave, pak ću pred svima glasno:

Osveta, braćo, osveta i sloboda nek je naš grb!

Dobro nam došao, dobro nam došao, stade ih vika, a ja od veselja bacim fes u nebo; nu nijesam ga već na glavu metnuo!

Digitized by Google

Gle smijeha! Pošto fes na zemlju pade, okupiše se okolo njega kao djeca na suhe smokve. Čudna li prizora tad po me. Zgrabi jedan za kitu, drugi do nje, treći za jedan, a četvrti za drugi kraj; pa potegni tamo, ovrni amo, razbuči se fesina na deset krpica!

Šta to učiniste, rekoh, jad vas zadesio, jer me fesom rastaviste danas, ta zar da vam gologlav po Hrgudu idem?

Kad, šta jadan? Mal da se i mene lava ne uhvati.

Šut' zamukao, stade ih vika, zar da nam opoganiš društvo dušmanskom haljinom? Ta jeli te strah od Boga barem, ako nije od braće sram, fesinu nositi?

Počeše neki govoriti megju se, dok na jednom mi prinesoše krst s raspelom: Krsti se, oli si poginuo!

Stiskoh tri prsta, pa na sav glas: Vo imje oca, i sina, i sjatoga duha, amin. Valja li braćo? Odobriše mi krštenje, nu moradoh i vjerovanje iščatiti da se dobro uvjere; ter svi šestorica zaključismo: Amin!

Kad sam se lijepo namolio, potvrdim njihovu rabotu: Imate pravo, braćo, što će na krstu Muhamedova kapa! Nego da vam još nešto hitnijega kažem: U mene ni puške ni noža, pa ni britve da nakrižam lulu duhana!

Oho! rekoše stražari. Ala jazuka! Kako će se sad? Kûpit nemamo gdje, a iz družine neće niko poslužit, jer svakome treba. Žena i puška se ne zaimlju. Neće li dženabet nanijeti kakvu baliju, s njim bi se najlakše pogodili!

Dok Bog što bolje providi, počeće Petar, eno u bûsu pod jasenom, mala i velika puška pokojnoga Tome; kese i pripasaj uzeo je mali Marko, a crnosapac je uzeo, ako se ne varam, Nikola Bosančić. Dakle eto mu sav pusat; a arbiju može i sam udjeljati — ima po ljutima drenovine.

Digitized by Google

Malo počas donesoše mi oružje poginulog ustaše, i nešto masne kapice ; tako ti postadoh Tomin nasljednik, s nakanom da ga, s Božijom pomoći, osvetim.

U zahod sunca strpasmo se pod debelu hrastinu, a vještiji se povriješe u grm kao pilići kad orla ućute ; kad, bolan nebio, svaki dovuče po nešto. Ko tikvu, ko mječić, ko pečeno pleće, ili ovnovu glavu. Jedno s drugim nakupiše obilnu večeru. To mi se je i htjelo !

Prekrstiv se, metnusmo, ruke na posao, a do malo ostade prazna trpeza, da se nebi ni pašče pomoglo.

Neprogje pô sata, stiže nam izmjena, zapovijedniku koje pridade Petar novosti. Nazvavši jim dobru noć, sasukasmo se jedan za drugim kao ždralovi u jedan širok dolac, na kome grijaše stotinjak vatarâ, a već se iz daleka čuo miris pečenijeh zaoblicâ.

Kad ugjosmo u tabor, prikazaše me zapovijedniku, koji potla nego me po tanko ispita o mojim okolnostima, uvrste me, baš kako sam i želio, u Petrovu desetinju.

Da odveć ne duljim razgovora, ostaviću malenkosti što sam zapamtio za godinu i po druge, moga ako tako treba reći, hajdukovanja po Hercegovini. Dosta i dosta lijepih danâ, dosta i preko mjere tužnih i pogibeljnih časâ, dosta glada i žegje, dosta truda i leda, a da istinu rečem, bijaše gdjegogj i čestitih hipovâ ; nu ovi su prolazili kao sunce kroz oblak. Takov je čovjek, brate. Što je dobro, malo traje ; što je zlo, ne može da progje !

Imao sam u družini neke Bošnjake, pak ti se s njima sprijateljim, a kako i nebi, kad su, pusti, ljublježivi. To im je po krvi — Vjera, iskrenost, i ljubav.

Digitized by Google

Tekla je tada sedamdeset i šesta godina, pa i ako smo bili odijeljeni od ostalog svijeta, čusmo nekako da se Srbija sprema u boj. Počeše Bošnjaci provlačit besjede kroz družinu da se ide k njima, tobož u Bosanski dobrovoljački batalijon. Danas besjedu, sutra drugu, ele se poče otvoreno o tome razgovarati, dok nas dvaestak uhvati za jedan štap — hoćemo li? Hoćemo, pa što Bog da.

Kad već ugovorismo, odem su tri druga k zapovijedniku, Lazaru Sočici, moleći da nas pusti kako sam već rekao, a on se nehtje protiviti, pa nebi ni pravo imao. Ta Hrvati, Srbi, Crnogorci, Hercegovci, i Bošnjaci, jedna je riječ, ko pravo misli! Svi se za jednu te istu stvar imaju boriti, svi za krst i slobodu ginuti. Hajdete sinci, reče nam, da vam je sreća i sjajan uspijeh.

Sjutra dan pozdravismo i ciglog druga, a vjeruj mi da nije ostalo suha oka kad smo se razdijelili, svi plakasmo kao mala djeca.

Nije šala, mal da ne dvije godine, dijelili zajedno tugu i veselje, ta i kad tamnicu ostavljaš žao ti je alke za koju si privezan bio, kamoli brata koji s tobom krv prolijeva!

Biće začudno tebi, i kome kazivao budeš, da smo kroz cijelu Bosnu pronijeli zdravo i veselo glavu, i čitovati stigli u Srbiju. Istina, nebijaše nam kao na piru, ali hvala Bogu mi progjosmo na sram dušmaninu.

Deveti dan stigosmo u Srpsku vojsku; i javismo se starijemu s našim teskarama, što nam ih bijaše Vojvoda Lazar ustupio; na što, po našoj želji, umiješaše nas u Bosansku četu.

Neke dane pustiše nas počivati, ma nijesmo ni dlaku, štono reć, prevrnuli, ali netom se odmorismo, počeše nas redovito talomiti. Neda se pusto upamtiti,

Digitized by Google

a i kako ćeš kad ne izgovara na pola besjedu? Što je puška, reče puš, što je rame, kaže ram. Progji se, ako si Božiji; to je da se izumiš iz početka, pa ništa. —

— A da ti, rekoh Jefto, tugjim jezikom zapovijeda, što bi onda od tebe bilo, ako se u tvome tako pometaš? —

Da. Još bi se i to htjelo, baš lijepo, odvrati on. nebi ja nego šanetom kao nijemu — najbolje bi bilo! Tako nas vjedžbali dvaestak danâ, kad bolan ga ne hodio počelo mi sve to bolje u glavi ostajati; ali u bubanj nikad nemogoh razumjeti, ma ni tamo se, al ga on tukao, al smokve sušio, sve jedna za me. Nu u trublju znao sam kao po uzici, svaki bi ti znak preko prsta izbrojio.

A vidje moje sreće. Hoćeš li Boga vjerovati, mjesec dana ne prošlo, učiniše me petnaesčarom! Da ti pravo rečem, ne bi to sve do moje vrijednosti, nego me imagjaše rado naš vrli major Pajo Putnik, Bog mu se duši smilovao, jadnik bo pogibe kod Aleksinca. —

— A što bi od Fatime, upitah na jednom Jefta, čineći mi se već dugo da o njoj ne govoraše, kao da se nje i netiče posao. —

— Budi ustrpljiv, molim te, odvrati on, doći će u svoje vrijeme i ona, žali Bože, ne s dobrom srećom! —

— Moradoh umučati, akoprem, radoznalost me bijaše obuzela, nu šta ću, nego slušat dok i konac dogje. Otare si bijedno momče s čela znoj, pak nastavi: —

— Kad sam se dočepao zapovijedi nad petnaest momakâ, borme ako će bit i mršava, počmem se s mojom časti ponositi kao pavun perjem; no sam uz put gledao da mojih podloženikâ ljubav zaslužim, što i uspiješih, pošto sam njim više brat, nego starešina bio.

Tako ispuze drugi mjesec danâ bez zanimivih dogagjajâ. Vjedžbanje svagdano, pak mi već ulizlo u kry **da sam svaku vršio bez pometnje.**

Digitized by Google

Kad čovjek obikne, i ako je žalosno, ne čini mu se toli teško življenje u taboru, a meni i ne bijaše nova stvar, nego, mogu reći, pram onomu što sam u Hercegovini podnio, kao na piru. Hrana bijaše zdrava i ukusna, a i plaća tako tako; pa da si je lopatom grnuo, čemu bi ti? Zar da je zoblješ!

U vrijeme počitka, kad nebi spavali, mladost se titrala kao janjci po ledini. Neki se u meću stijenom s ramena, neki skaču, a neki opeta igraju na ploče; pa gdjegdje si opet čuti mogao gusle ili tamburicu.

Nije najgore u vojsci, do duše, ako čovjek zaboravi drugi svijet, ako ga ne muči draga spomen, kao što je mene nevoljna. Koliko sam se putâ zableknuo gledajuć u ovo ili ono bez koje misli, a drugi bi me, smijući se, prstom kazivali.

Primicao se, i prošao Gospogjin dan, sve u nekome tajnu pripravljanju. Svaki u Boga dan bi se pregledale puške, da kojoj što ne manjka, preglêdala džebana jeli u redu, obuća pošivala i mijenjala i da od jednom rečem, napravljale sve bojne stvari.

Dnevom na 10. Setembra u večer kad je molitva dovršila, zazovne četnik kapetane, a do malo poslije skupiše kapetani ostale oficire i manje zapovijednike, pak nam ozbiljno kažu! Noćas valja pod oružjem spavati, jer ćemo, možda, rano kuda putovati. Tako kažite vašim podloženicima.

Pozdravismo vojnički, i okrenuvši se na petama, svak svojemu čadoru.

U pet besjedâ, sve opremismo, a momčad počeše pritezat prtljagu. Timan zatrubi i mirozov, a mi glave u slamu.

Zorom nas probudi bubanj s glavne straže, a da i nebi on sam, ono prihvatiše trublje; ma i cigla što jih

Digitized by Google

bijaše u taboru. Što bi dlanom o dlan udario mi se digosmo, a oblačiti se nebi potrebe, već odmah u red.

Kad, etoti našeg Generala, gjisa na bedeviji kao na vili, a stoji ga vika: U red! U red!

Za četvrt sata bijasmo svi zajedno, a netom General primi javljenje da je sve na mjestu, odredi prednjake, a po sata za tim, gromnim glasom zapovijedi:

Četa za četom, stupaj!

Neznadijasmo uprav kud ćemo, ali se je nešto ćukalo da je namjera, izmegj Deligrada i Aleksinca prevaliti Moravu, gdje nas je od prilike Turčin čekao.

Taj dan smo putovali bez ikakovih susretâ s neprijateljima; a u zahod sunca, ištom, zasviri počitak. Ko je mogao od umora, taj je večerao, a ko nije, u zô čas ga je za ručka ostavio!

Već na dva sata pred zoru bijasmo spremni na put, a već kuda, znadijaše svaki od nas.

Sunce poskočilo čak dva koplja u nebo, a prigrijalo da oči prsnu; tot očusmo da su se naše predstraže s dušmaninom sukobile, nekako blizu Morave. Do malo za tim stade zvek rogovâ da oglubneš, pa ako si što drûgu reći htio, trebalo je da mu na uho vičeš — i to je koristovalo koliko gluhu zvona. Dobro sam ti zapamtio onaj znak, jer smo morali, dok smo učili talom, svaki znak pjevati

Kad je trubilo „napred“, ovo je rog izgovarao:

Napred Srbe vodi bratstvo,
Dušanovo traži Carstvo.

Čvrsto se rastresosmo, neko tamo neko ovamo, ter našemu Batalijonu zapade sačinjavat desno krilo.

Digitized by Google

Odletjesmo kao žedna zvijerad na vrelo, a pust nas Arnaut dočeka na živ oganj, pa ti neda ni pedalj zemljišta prekoračiti.

Ko se nije bio sa Skenderbegovim potomcima, taj nezna što će reći junak, ili da bolje rečem, što će reći zanesenjak. Vidi, divlji zakon, da je poginuo, ako iza busa ili kamena gdje je zapao, glavu pomoli, no on ne haje. Sjedne, ili se sa svim, na noge digne, samo nek mu je pušku opaliti, ufajuć bar jednoga gjaura s noga dignuti, koji mu, biva, hoće da din tlači.

Mi najprvi upadosmo u kavgu, a malo po čas, otvori se živa vatra u cijeloj pruzi ; poče, brate, praskanje pušakâ kao da baciš pregrst soli na žeravu, a samo na izduške po gdje koji top gruvne s brijegovâ. Strašno, borme, s jedne i druge strane. Nema tu druge, brate, grmi i sijeva kao vrijeme o Lučinu dne.

Čudna, i grdna li prizora do jedno po sata, moj mili Bože! Neko trči lijevo, neko desno, onaj mrtav, onaj teke živ ; jednome nema glave, drugome noge, a nekome ni noge ni ruke. Cika, plač, jauk i proklinjanje — to ti je glazba. Strah Božiji! Niti se znade ko je oficir, koli prostak, svakomu jednako pravo, pa Bože mi oprosti, neznaš kome zapovijedaš, koga li ćeš slušati. Ne zna se ko pije, ko li plaća, a ja ću, sam u sebi: „lezi gdje si da si“ dok stigne kuršum u tjeme. Naslonih glavu na kundak, a prst na opružac, pak, isred duše, uzdahnem :

Oh Fatimo, Fatimo! zar te neću već vidjeti, nesretan kâ i jesam. Na ovome svijetu ljudi me razdijeliše od tvojih prsi, a na onome će nas Bog razlučiti, pošto smo različite vjere. O zašto te nijesam krstom okalio, bar da te na nebu zagrlim!

Digitized by Google

Priganjasmo se skoro cio dan s Turcima, bez konačna zaključka na kome mejdan ostaje, pak već svakome Srbu poče mrznut život, promišljajući da mu sunce na počitak umiče, a da nije svoju zakletvu izvršio, ni još stanuo dušmaninu nogom za vrat. Zadnji traci sunca, velju, počeše da umiru, kao prigovarajuć sramotno našoj zastavi, taj rgjavi bojni uspijeh, a da se je u družinu umiješalo vještakovo oko, moglo je na svakome licu tugu opaziti, gdje sve jedan na drugoga pogleda, kao da pita: Što je ovo, braćo? hoćemo li kušati zadnji juriš, da pobijedimo, ili slavno poginemo? Ta i bolje je bilo umrijeti, bar te neće biti sram, kad žrtvuješ glavu za ognjište.

Prene me u tome silan glas trublje, srećom, zovući nas na juriš — Čvrsto navrnusmo bodaljke na puške, pak što bi Boga spomenuo, digosmo se iz lôžâ.

Desno krilo, od koga sam i ja bio, izvrši sretno svoju zadaću, prisiliv turčina da uzmakne, nu lijevo, žali Bože, ne bi takove sreće, a srijeda ogrize najtvrgju kost, jer je zapalo most otimati, što su neki topovi branili.

Kad našemu batalijonu izagje za rukom turčina u rijeku strovaliti, dadosmo se maličak na lijevo, i sjediniv̌si se s Horvatovićem, udarismo jedino, slijepački, na ćupriju. Tvrd klet dušmanin, pa se neda s mjesta nego nas junački dočeka na živ oganj, ter tu izgubismo mnoštvo mile braće. U malo da se ne izgubismo videć nemogućnost pobjede, ali naš vrli četnik Pajo Putnik, neumrle uspomene, skoči pred nas s golom sabljom u desnici ciknuv strahoviti „hura.“ Videć što nam glavar čini, svaki htjede prvi biti, i tako, pokojnik, dopade smrtnu ranu, u junačke prsi. Koliko je bio od svojih ljubljen, već nehtjede jedan ostati iza njega živ, nego

Digitized by Google

škripnuvši zubima, stade nas u jedan glas vika: Hura, hura! Skakasmo preko naših i dušmanskih lešinâ, a svaki gleda da se turčina dočepa, da iskali gnjev, i osveti neoplakanog četnika. Prestade pucanje, a nastade lomljavina bajunetâ, izmiješana s gorkim jaukom ranjenikâ.

Netom otesmo prvi meteriz, srećom navali i druga brigada, al neumijem ti kazati što se je već dogodilo, jer dopadoh i ja ljutu ranu, pa nekako, srećom Božijom, dva me druga iznesoše iz krvavog okršaja.

Onesviještena odnesu me u ranjenička kola, gdje sutradan, po onim što su kašnje doneseni bili, saznadoh da su naši viteški pobijedili, i da je naš svijetli general Černajev dobio Takovski krst.

Kako mi se bijaše mnogo krvi izlilo, jedva sam dihati mogao, pa kako sam u slabu životu bio, odrediše me liječnici, su drugih stotinjak ranjenikâ, u Biogradsku bonicu.

Naravno je, da čovjek svoj život ljubi — ta proklet onaj kome je mrzak — ali vojniku borećemu se za domaću svetinju, i ako mu biva smrt pred očima, žao je ostaviti ratno polje, družinu, i zastavu, koja mu i u tugjini stavlja pred zenice otadžbinu, kojoj se je zakleo bit vjeran do zadnje kapljice krvi. Ne lažem ti, bijaše i meni žao ostaviti onako vrijedno društvo, nu pošto sam bio u nemogućnosti da jim ruku dâm u koji drugi okršaj, kao u klapnji uzdahnem:

Čestitu svrhu, mila braćo! — i predadoh se mojoj sudbini.

Sjutra pred večer ležao sam na krevetu u Biogradskoj bonici Crvenoga krsta. Malo počasilo vremena, i ako sam ranjen bio, potla toliko godinâ nalazeći se na mekanu dušeku zaspim. San mi bijaše nemiran,

Digitized by Google

plašiv, i prekidljiv, uzrok, to se već razumije, moja rana na lijevom boku. Kad se sve — o sve probudih, bog ti pomogao, tot svijeće gore; bijaše zar odavna noć.

Ako će i s mukom, podigoh mrvičak glavu; pogledam okolo sebe; nigdje nikoga da ide ili sjedi, nego krevet jedan do drugoga kao konji u podrumu pri jaslima — a po njima se krećukaju, ajmečući, moji malosretni sudrugovi — Bijah ožednio da mi usne puknu, taman kao da sam večerao, a skoro dva dni prošla da nijesam, osim malo juhe, ništa okusio.

Dragi Bože ko će me napojiti, rekoh bonim glasom, gledajuć neće li koga sreća nanijeti. Tot mi se pomoli u dnu široke sobe, čeljade u crnim haljinama. Pomislih da je kalugjer i htjedoh da ga „oco“ zazovnem, kad al ugledavši da je u bijelom oglavaču, dosjetim se da je milosrdna sestra. Obradujem se gdje će me, ako Bog da milosrdno u mojoj nevolji imat ko pomoći.

Sestro! zazovnem ječećim glasom; a ona neznajuć ko je zove, obazdiraše se sad tamo, sad ovamo. Ta nije šala onolika soba, a u njoj 62 ranjenika — hoće se ruka Božija da od prve pogodiš.

Kako svaki odar ima svoj broj, okrenem se nad moj krevet da vidim kako je zabilježen; a kad sam pročitao, javih se opeta:

Krevet četrnaesti, Sestro!

Nebijaše još ni doprla k meni, pa da je dva put ne mučim i da mi prije vodu donese, rekoh joj moleći:

Vode, žedan sam, dobra Sestro!

Brže-bolje skokne na moj posluh, a za tren bijaše opet sa mnom; donijela u kutlu vode, pak će smijernim glasićem:

Evo, brate, u zdravlje ako Bog da.

Digitized by Google

Poduprem se zericu na lijevu, a desnom jamim kutô i oduška izlijem u žedno grlo.

Da ti nebi naudila voda, jadniče, ne pij tako plaho — reče mi koludrica.

A ja te htjedoh, odvratih joj, za drugu moliti, milosrdna sestro.

Žao mi je ne ugodit ti, brate, ali volim da me i nemilosrdnom zoveš, nego da ti, oslobodi Bože, mojim milosrgjem zdravlju škodim. Ustrpi se za večeras, pak ćemo sutra, ako Bog da, gospodina liječnika pitati — Budi dobar i miran, jer ti je to najpotrebitije za ranu.

Ovakove besjede dirnuše me u dno srca, čujuć kako me taj dobri stvor bratski svjetuje. Kako je držala pognutu, čak na prsima, glavu, koja joj bijaše u bijelu mahramu kruto omotana, i buduć mi postelja čak u dnu sobe bila, gdje svjetlost svijeće slabo dopiraše, nemogoh joj obličja viditi. I ako je to Bogu zavjetovana osoba, uhvati me znatiželjnost da ju vidim. Nijesam, Bog mi je svijedok, na ništo mislio — samo htjedoh da se upoznam, pošto sam morao dulje vremena tu ostati, te je za ime zapitah.

Ja sam sestra Sofija, odvrati nekako svečano, a isto gledajuć u tle.

Sine mi ončas kroz pamet moj san što sam klâpio u Mostarskoj tamnici, a za njim i tužna moja ljubav s Fatimom, koju sam zbog ranâ za koji čas bio skinuo s pameti, ali ne sa srca.

Ko o čemu misli, o tome i govori, a možeš se po sebi vladati. Ako si ikad ljubio, da rečem, ako si bio zanesen u ljubavi, možda si kadgogj i u crkvi na molitvi spomenuo ime one koju si obožavao. Tako se je meni taj krat dogodilo.

Digitized by Google

Ono ime „Sofija“ predoči mi svu slatku, i gorku prošlost, pak ne vigjah već pred sobom koludricu, učini mi se da sam sâm.

Ah Fatimo! uzdahnem nehotice, možda već i ne živiš, moj dobri, ali zlo-namijenjeni andjele!

Ovu der ti slušaj, ako želiš što čudna znati:

Kad izustih to pet besjedâ, stade Sofiju cika, gledajuć iznebušena ukočeno okolo sebe:

Ajme, veli, ko me to zove? Ko me to poznaje?

Ja njoj neodgovorih ni besjedu, a i kako bi?

Približi mi se k odru, pak će strašivim glasom:

Bogom te zaklinjem, koji si, što si rekao?

Hajde ti sad odgovori, prijane, ako te je majka rodila; bi li ti znao u takovom slučaju biti hladnokrvan? Samo što sam uzdišuć spomenuo „Fatimo“ stala me pitati, i Bogom zaklinjati, koji sam, i što sam rekao!

Promislih se malo, pak ne nahodeći uzroka, odlučih reć istinu, pa kud puče, puče.

Ja sam, rekoh, petnaesčar Bosanske Čete, a zovem se Jefto Mostarac.

Još nebijah dovršio, pade koludrica po meni koliko je duga i široka, govoreć mi, ugušena mojim ogrnjačem: Ah Jefto moj, zar mi još živiš? Oh srećna je tvoja Fatima umiruć na tvojim grudima. Zbogom J. e.. f... to! —

— Tužni Mostarac poče cviliti kao malo dijete, baš kolik da je jučer stvar bila, a i meni je dotužilo u srcu, čujući kojom svetinjom spominje svoju nesrećnu ljubav.

Ništa ne manje, zamolih ga da dovrši svoju gorku priču, kad je već do kraja pripovidio.

Nevoljno momče, na pola plačući, prihvati besjedu: —

Digitized by Google

Akoprem bijaše otajstven slučaj, neostade mi već sumnje ko na meni leži, bijaše to nesrećna, oh, više nego nesrećna Fatima ; poznadoh joj srebreni glas.

Kao izvan sebe skočim, ako će i mukom, na dušek, ne misleći na grdnu ranu, nego na moju ljubav.

Fatimo, Fatimo! poćeh je zvati, držeći joj s poštovanjem dičnu glavu megj' rukama, ali ne primih odgovora. Fatimo ! viknem iz svega glasa, odgovori srce moje — Jefto te zove tvoj.

Na moju ciku, uzruja se sva soba, tot doletiše ostale sestre s liječnikom i bolničkim parohom, i izmakoše mi iz rukû te slavne ostatke. Bijaše već mrtva ! —

— Opet obuzeše suze ubogog mladića, tako da je i meni ovlažio zenicu — a kome nebi ?

Daj, živ bio, kaži kako se je za tim dogodilo, zamolim ga bratskim sažaljenjem. —

Šta ćeš već da ti kazivam, brate, ja živem samo da štujem njezinu spomen, dok i meni dogje srećni čas da je pred Bogm sretnem.

Sjutra dan sam se slabo ćutio, a kako i nebi? Stužio se, vikao, i silovao život pod ljutom ranom. Liječnik naredi da se ispovijedim, i tako uz put kazao sam kalugjeru što je i kako je sa mnom i s pokojnicom bilo ; a on pako mi pripovjedio da je nesrećnica od kaplje umrla. Pitao sam ga po isti način, kako je postala koludricom, na što mi sveštenik odgovori, da je preko ruskog konsulata u Mostaru utekla od oca, pokrstila se i podstrigla koludricom.

Do dva mjeseca za tim crnim slučajem, Bog proti mojoj želji ozdravi me.

Kad sam ostavio bonicu, zazovne me paroh i sestra Stefanija, ondašnja starešina, i plačući sa mnom, darovaše mi pokojničin jagluk, nagjen u njezinu san-

Digitized by Google

duku, na kome je, zlatom izvezeno, stajalo moje i njezino ime u turskim slovima. U istom sanduku nagjoše joj i dvije pletenice, koje je morala na čas posvete, ostrići.

Da dijelom utaže moj plač, pošto ih klečeć moljah, darovaše mi i ta dva dragocjena prama, koje ću uz srce držati, dok izdahnem!

I nestavljajući se, bijaše već zamrklo kad Jefto dovrši, dakle moradosmo se dijeliti. —

— Tužan, ali krasan dogogjaj, rekoh mu; pa kako je da je, hvala nek je Bogu, treba, brate, trpjeti, dok i nama dogje smrt za vrat. Sjutra, ako te je volja, dogji pred Konak, biću na straži.

Dadosmo si šaku ruke, pa nazvavši jedan drugome, laku noć, on se vrnu u Mostar, a ja u moj tabor.

Svrha.

Digitized by Google

National-Bibliothek
Wien

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google